

Araştırma Makalesi

Yozlaşma Karşısında Bireyin Çığılığı: Kürk Mantolu Madonna

Madonna in a Fur Coat: The Scream of the Individual Against Corruption

Murat TAN¹

¹ Dr., Marmara Üniversitesi, murattaa@hotmail.com

Öz: 20. yüzyılda sosyal, kültürel, düşünsel ve bilimsel alanda yaşanan değişimler ve ilerlemeler dikkatleri bireye yöneltmiştir. Söz konusu değişim ve ilerlemeler, çevre-birey ilişkisi bağlamında birey aleyhinde trajik sonuçlar ortaya çıkardığı gibi birey olgusunun birçok açıdan önem kazanmasını da beraberinde getirir. Bu yeni durum, insanla yakın ilişkisinden dolayı edebî alanda da yansımaları bulur. Sabahattin Ali'nin *Kürk Mantolu Madonna* adlı romanı bahsedilen konjonktürel durumla ilişkisi bağlamında Türk Edebiyatı açısından öncü bir romandır. Bu çalışmanın amacı, bu romanın, edebî bir metin olarak dayandığı dünya görüşünü hangi çerçevede yansıttığını ve yazarın bunu nasıl bir kurgusal yapıya dayandırdığını ortaya koyup değerlendirmektir. Romanda yazarın gerçekçilik ve romantizme dayalı sanatsal tavrının belirlediği kurgusal öge, başkişi Raif'in yaşamı üzerinden ortaya konulmuştur. Çalışmada, savaşların ve toplumsal değişimlerin yol açtığı yozlaşmanın evrensel, ulusal ve bireysel boyuttaki etkilerine dikkat çekilmiştir. Ayrıca roman kurgusunda, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'da ve Türkiye'de yaşanan değişimin bireyle ilişkili yansımaları üzerinde durulmuştur. Özellikle bir birey olarak Raif'in durumunun anlaşılması için Carl Gustav Jung'un geliştirdiği Analitik Psikoloji'nin bulgularından yararlanılmıştır. Sabahattin Ali, *Kürk Mantolu Madonna*'da yozlaşma karşısında bireyin savunmasız durumunu öncelemiş ve onun doğuştan getirdiği özelliklerin yozlaşan çevrede nasıl bir değişime uğradığını ortaya koymaya çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Sabahattin Ali, Kürk Mantolu Madonna, roman, yozlaşma, birey.

Abstract: In the 20th century, changes and advances in social, cultural, intellectual, and scientific fields have directed attention to the individual. These changes and advancements bring about tragic consequences against the individual in the context of the environment-individual relationship, as well as the fact that the individual gains importance in many respects. This new situation finds its reflection in the literary field due to its close relationship with human beings. Sabahattin Ali's novel, *Madonna in a Fur Coat*, is a pioneering novel for Turkish literature in the context of its relationship with the aforementioned conjunctural situation. The aim of this study is to reveal and evaluate the framework in which the novel, as a literary text, reflects the ideological view on which it is based and how the author bases it on a fictional structure. The fictional elements determined by the author's artistic attitude based on realism and romanticism are revealed through the life of the protagonist Raif. The study draws attention to the universal, national and individual effects of the corruption caused by wars and social changes. In addition, in the fiction of the novel, the reflections of the changes experienced by Germany and the newly established Republic (Turkey) after the First World War on the individual are emphasized. In particular, the findings of Analytical Psychology developed by Carl Gustav Jung were utilized to understand Raif's situation as an individual. In the *Madonna in a Fur Coat*, Sabahattin Ali prioritizes the vulnerability of the individual in the face of corruption and emphasizes the corruption of his innate characteristics.

Keywords: Turkish Literature, Sabahattin Ali, *Madonna in a Fur Coat*, novel, corruption, individual.

Atıf: Tan, M. (2024). "Yozlaşma Karşısında Bireyin Çığılığı: Kürk Mantolu Madonna". *Edebî Eleştiri Dergisi*. 8(1): 113-125.

DOI: 10.31465/eeder.1412025

Geliş/Received: 29.12.2023

Kabul/Accepted: 13.03.2024

Yayın/Published: 26.03.2024

Giriş

Sabahattin Ali'nin, 1943 yılında kitap olarak yayımlanan¹ *Kürk Mantolu Madonna* adlı romanının önemi, sadece çok rağbet gören başarılı bir eser olmasından kaynaklanmaz. Türk romanı bakımından toplumsal sorunlar karşısında bireye bütüncül bir şekilde eğilen öncü bir yapıt olması da ona tarihsel açıdan önem yüklemiştir. Sabahattin Ali, nasıl ki Türk romanında 1950'lere kadar süregelen Batılılaşma sorunsalının etkisini *Kuyucaklı Yusuf* ile kırarak romana Anadolu'yu ve orada ezilen halkın ve köylünün sorunlarını açmış (Moran, 1990; 17) ise benzer bir değişimi *Kürk Mantolu Madonna* ile romana bireyi ve onun sorunlarını taşıyarak yapmıştır. Yaşadığı döneme ilgisiz kalmayan Ali, iki büyük dünya savaşının ve modern yaşam şartlarının dünyada ve Türkiye'de insanlar üzerindeki yıkıcı etkilerini, artan yozlaşmanın toplum bünyesinde yol açtığı derin yaraları, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulan Cumhuriyet'te değişen toplumsal yapının birey sorunlarında meydana getirdiği farklılaşma ve derinleşmeyi yakından gözlemler. Bu gözlemlerin kendisine sağladığı imkânlarla roman kurgusunda, âdeta toplum karşısında -insani değerleri henüz yitirmemiş- bireyi, bayraklaştırarak bir odak noktası hâline getirmeye çalışmış ve böylece *Kürk Mantolu Madonna*'yı bu tarz romanların öncüsü konumuna yükseltmiştir. Kuşkusuz daha önce yazılan romanlarda (*İntibah, Mai ve Siyah, Dokuzuncu Hariciye Koşuşu* vd.) -kısmi bir ölçekte de olsa- bireye eğilen Türk romancıları bulunmaktaydı. Ancak hiçbiri, *Kürk Mantolu Madonna*'da bireyin yozlaşmaya karşı kopardığı çılgılık düzeyinde gür ve etraflı değildir. Öyle ki yaşamın bütün dönem ve alanlarında bireyi kısıncasına alan yozlaşma romanda evrensel-ulusal, toplumsal-bireysel, maddi-manevi düzeyde ölüm-yaşam, kadın-erkek, eski-yeni ve iyi-kötü ikilemlerini içeren geniş bir çerçevededir. Kendisinden sonra Türk romanında önemli bir sorunsala dönüşecek bu hususla alakalı olarak, Nazım Hikmet'in Bursa hapisanesinden yazdığı mektupta Ali'ye hitaben söylediği "böyle bir tecrübe gerek senin için gerekse Türk edebiyatı için lazımdı. Sen bu tecrübeyi başarıyla yaptın." (Sönmez, 2009; 336) ifadeleri *Kürk Mantolu Madonna*'nın bu öncü yönünü kesinler. Bu romanla başlamak üzere değişen düzeylerde de olsa bir çılgılığa dönüşen bireyin başkaldırışı, daha sonra *Fahim Bey ve Biz* (Abdülhak Şinasi Hisar, 1941), *Sokaktaki Adam* (Attilâ İlhan, 1953), *Aylak Adam* (Yusuf Atılgan, 1959), *Anayurt Otel* (Yusuf Atılgan, 1973), *Tutunamayanlar* (Oğuz Atay, 1971) ve sonrasındakilerde değişerek, dönüşerek ve derinleşerek devam edecektir.

Kürk Mantolu Madonna, insanlığı derinden etkileyen İkinci Dünya Savaşı'nın meydana getirdiği psikolojik atmosferde yazılmıştır. Önemli bir kısmı 1920'lerin başında geçen romanın olayları, Birinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı psikolojik durumun yoğun etkisi altında gelişir. Denilebilir ki *Kürk Mantolu Madonna*, iki dünya savaşının etkilerinin yoğun hissedildiği bir zamanda yazıldığı için bu durum, kaçınılmaz bir şekilde romanın duygusal zeminine işlemiştir. Bu tesire rağmen yazarın, romanda sert bir savaş karşıtlığı söylemine başvurmadan, başka bir ifade ile propagandist davranmadan, roman sanatının estetik söylemine uygun davrandığı not edilmelidir.

Bu romanda ele alınan sorunun, yazıldığı dönemin düşünsel yönelimleriyle ilişkisi konusunda bir hususa işaret etmekte yarar var. Romanın yazıldığı yıllarda Batı'daki düşünür ve sanatçılar üzerinde etkisini iyiden iyiye hissettiren varoluşçuluk düşüncesi, bireye daha fazla yönelmeyi ve onun sorunlarına eğilmeyi beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda düşünsel ve ahlaki gelişim sürecinde, yaşadığı ilk örnekten ders almayıp ikinci bir dünya savaşına girişmesinden ötürü insanlığın kitlesel anlamda değişebilmesinden ümidini kesen aydın kesimi, yönünü mikro düzeye çevirmiş ve çeperine/odağına bireyi almıştır. Sabahattin Ali hem bir dönem bulunduğu hem de

¹ 18 Aralık 1940-8 Şubat 1941 tarihleri arasında *Hakikat* gazetesinde "Büyük Hikâye" başlığıyla tefrika edilen romanın yayımlanma süreçleri hakkında daha fazla bilgi için bk. (Korkmaz, 1997; 249).

yakından takip ettiği Batı'da, bu eğilimin farkındadır. (Sönmez, 2009; 424-427). Çok kapsamlı bir konu olduğu için bu etkileşime burada işaret etmekle yetineceğiz. Zira asıl amacımız, romanın edebî bir metin olarak dayandığı dünya görüşünü hangi çerçevede yansıttığını ve nasıl bir kurgusal yapıya dayandığını ortaya koymaktır.

Başkişi Raif'in öyküsü etrafında şekillenen *Kürk Mantolu Madonna*, iki ayrı anlatıcı-kahramanın bakış açısıyla anlatılmaktadır. Bir kısmı şimdiki zamanda yaşanan olayların kronolojisi, anlatıcının değişmesiyle kırılıp geçmişe gider ve Raif'in yaklaşık on yıl önceki yaşamını -birkaç yerde çocukluğunu- içine alır. Romanın sonunda Raif'in ölümüyle birlikte tekrar şimdiki zamana dönülür. Olay örgüsünü kavramak için onu zaman kırılmalarının dışına çıkarıp yan bazı unsurlardan arındırdığımızda şu hususlar ön plana çıkar: İçe dönük bir kişiliğe sahip olan ve çocukluğundan itibaren kendini daha çok okuduğu kitaplarda bulan Raif, Sanayi-i Nefise Mektebinde (Güzel Sanatlar Okulu) resim öğrenimi görmek için önce İstanbul'a; ancak bir süre sonra baba mesleğini devam ettirmesi için mis sabunculuğu öğrenmek üzere Almanya'ya gönderilir. Berlin'de Maria Puder'e âşık olan Raif, babasının ölümü üzerine memlekete dönmek zorunda kalır. Şartları hazırlayıp sevdiği kadını yurda getirmek isterken bütün girişimlerine rağmen Maria Puder'den bir daha haber alamaz. Sonunda evlenip çoluk çocuk sahibi olan Raif, taşındığı Ankara'da yaklaşık on yıl sonra, Maria Puder'in, kendisinden olan bir kız çocuğunu dünyaya getirdiğini ve hemen sonrasında öldüğünü öğrenir. Buna dayanamayan Raif, kısa bir süre sonra vefat eder. Yazar, Raif'in son derece yalın olan bu öyküsünü kurgularken dayanak aldığı dünya görüşünü iki temel öge üzerinden ön plana çıkarmıştır: İlki insanın, kendi yaradılışına uygun bir yaşamı sürdürmesinin gerekliliği -ki romanda daha çok aşk ilişkisi etrafında örülmüştür- ikincisi ise bu gerekliliğin gerçekleşmesine engel olan dış şartlar.

Sabahattin Ali, roman boyunca olayları anlatmada iki temel edebî yaklaşım ortaya koyar. Birincisi doğayı ve insana ait dış unsurları betimlemede başvurduğu gerçekçi bakış açısı, ikincisi bireylerin iç dünyasını, duyguları ve aşkı yorumlarken ortaya çıkan romantik yaklaşımdır. Sabahattin Ali'nin bütün diğer eserlerini de söz konusu ettiğimizde daha çok gerçekçi bir şekilde hayata bakan ve onu anlatmaya çalışan bir sanat görüşü karşımıza çıkar. Ancak gerçekçi bir şekilde yaşama bakan her sanatçının eserinde coşkun ve duygusal manzaraların yer alması kaçınılmazdır. Bu zorlayıcı durumun da etkisiyle olsa gerek Sabahattin Ali, *Kürk Mantolu Madonna*'da, özellikle Raif'in kişiliğinin yansıması olan romantizmi oldukça yoğun bir şekilde işlemiştir. Örneğin, Raif'in okuduğu kitapların tesirinde kalarak hayalinde maceralar kurgulaması, bir kadın resminin karşısında -günler boyu- saatlerce dalması, sevdiği kadının yattığı hastanede kışın en soğuk zamanında sabaha kadar dışarda beklemesi ve dahası gösteriyor ki romanın romantik unsurları hiç de az değildir. Yazarın, romanda ortaya koymak istediği mesajlar ve yukarıda yer verdiğimiz ikilemler hem anlatımda hem kurguda açıkça kendini hissettiren gerçekçilik ve romantizm ayrımı üzerinde yükselmektedir.

Sabahattin Ali, bu romanda okuyucuya büyük bir çaba gerektirmeden anlayabileceği bir kurgusal yapı sunar. Raif Efendi, bir tesbihin tanelerini birleştiren ip gibi bütün olayların odağında ve bütün roman kişileriyle bağlantılı tek kişidir. Raif Efendi dışında kalan kişilerin [Maria Puder, pansiyon arkadaşları (Frau van Tiedemann, Herr Camera, Herr Döppke, Frau Heppner, hizmetçi kız...), iş arkadaşları (isimsiz anlatıcı, Hayri...) ve aile bireyleri (Mihriye Hanım, Necla, Nurten, Ferhunde, Nurettin, baba, anne, kız kardeşler, baldızlar, eniştelere...)] arasındaki hemen hemen hiçbir bağlantı üzerinde durulmaz. Bu protagonist tavrından dolayı bölümlenme açısından romanın basit bir yapısı vardır. Romanı genel olarak iki bölüme ayırmak mümkündür. Bu ayrımı sağlayan temel unsur anlatıcı değişimiyle beraber Raif'in ele alınış biçimidir. Anlatıcının değişmesiyle birlikte

romanın odağında yer alan Raif'in farklı yönleri ortaya konulur. İlkinde dışarıdan bir göz tarafından Raif Efendi'nin evdeki ve iş yerindeki davranışları, tutumları ve tepkilerinin yanı sıra karakter yapısına yönelik geniş sayılabilecek gözlem yapılmaktadır. İçeriden bir yaklaşımı ortaya koyan ikinci bölüm ise Raif'in hatıra defterine dayanır. İkinci bölümü, birinci bölümün içine yerleştirilmiş bir iç hikâye (iç içe hikâye/çerçeve hikâye) şeklinde de yorumlamak mümkündür. Zira hatıra defteri bittikten sonra birkaç paragrafla da olsa birinci bölümün anlatıcısı şimdiki zamanda hikâyeyi/anlatımı sonlandırır. İkinci bölümde, hatıra defterinde yazdıkları üzerinden Raif'in, iç dünyasının ne kadar temiz, saf ve zengin olduğu ortaya konulmuştur.

1. Yozlaşmanın *Kürk Mantolu Madonna*'daki yansımaları

İnsanlık tarihi boyunca toplumsal yapının düzenini ve işleyişini bozduğu için şikâyet edilen yozlaşmaya, sözlükte “Kişi, toplum vb. özündeki iyi niteliklerini, değer yargılarını, birtakım dış etkenlerle yitirerek bozulmak, kötüye gitmek; dejenerleşmek, dejenere olmak, tereddidi etmek” (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 11/10/2023) karşılıkları verilmiştir. Yol açtığı sonuçların büyüklüğüne göre bakıldığında yozlaşma, bireylerden meydana gelen toplumu, insani değerlerden yoksun bırakan sosyal bir hastalık olarak da nitelenebilir.

Sabahattin Ali, Raif Efendi'nin yaşamı üzerinden yozlaşmanın evrensel, ulusal ve bireysel düzeydeki etkilerini yansıtmaya çalıştığı *Kürk Mantolu Madonna*'da, insanı hak ettiği hayata yaşamaktan alıkoyan ve yaşadığı çevrede mutsuz eden dış şartların başına savaş olgusunu yerleştirmiştir.² Olay örgüsünün arka planında, bu olguyu bir fon şeklinde yansıtan ancak detaylandırmayan yazar, dikkati onun bireye uzanan etkilerine yoğunlaştırmaya çalışmıştır. İçinde taşıdığı bütün -potansiyel- zıt kişilik özelliklerine rağmen insanın beyaz bir sayfa gibi temiz olarak dünyaya geldiği görüşüne (Locke, 1992; 85-86) uygun davranan Sabahattin Ali; aile, toplumsal çürüme, tabiat şartları ve savaş gibi ortam ve sebepler yüzünden zamanla katılaştıran birtakım kuralların insan fitratını aslından uzaklaştırmasını ve insanı âdeta bir kafes içine alıp aşındırmasını eleştirmektedir. Romanda açıkça dile getirilmese de kurgu içindeki tasarruflardan hareketle denilebilir ki Sabahattin Ali'ye göre esas olan, iyi ve temiz olarak dünyaya gelen insanın fitratını korumaktır. Hangi sebeple olursa olsun o fitratı bozmaya çalışmak kötüdür. Yazar, romanda, bu görüş bağlamında bireyin içinde yaşadığı ve bir parçası olduğu toplumu dahası toplumlararası etkileşimi, iç içe geçen çemberler şeklinde konumlandırırken toplumun yapı taşı olan bireyin en dipte savunmasız ve çaresiz kalışına ışık tutmaya çalışır. Yazarın bu uğraşısı, 19. yüzyılda Jean-Jacques Rousseau tarafından ortaya konulan “doğaya dönme” ve “Her şey Tanrının elinden çıktığında iyidir, insanoğlunun elinde bozulur.” (2018; 5) görüşlerine büyük ölçüde dayanan romantizm akımına uygunluk arz etse de toplumsal çöküntü karşısında bireye odaklanan Sabahattin Ali'nin sosyolojik anlamda tek bir görüşe dayandığını ve onu örneklendirmeye çalıştığını söylemek fazla iddialı olur. Ancak şurası kesindir ki o, toplumsal yaşamı derin bir şekilde gözlemlemiş ve yazdıklarının karşılığını orada tespit etmiştir.

Sabahattin Ali, insanı çevreleyen dış şartların birey üzerindeki tesirlerini gözlemlerken çevreye uyum gösterme çabasından ötürü insanların, zamanla kendi fitri özelliklerine aykırı davranmaya başladığı ve özgün doğal yapısını zedelediği gerçeğine *Kürk Mantolu Madonna*'da birçok ikincil kişi (Frau van Tiedemann, Hayri, Nurettin Bey, Ferhunde Hanım, Mihriye Hanım, Nurten, Necla vd.) üzerinden yer vermiştir. Buna karşın romanda bu sosyal nedenli anomiyeye, farklı kişilik özelliklerine sahip üç kişi üzerinden de itiraz eder. Dört bir taraftan saran çöküntüye ve karşı

² *Kürk Mantolu Madonna*'yı İkinci Dünya Savaşı dolayısıyla askere alındığı dört aylık dönem içinde yazan Sabahattin Ali, hem subay olan babasının katıldığı savaşların hem de bizzat kendisinin hayatına etki etmesinden dolayı savaşın insan yaşamı ve insanlık üzerindeki etkilerini çok yakından bilmektedir. Bk.: (Aydoğan, 2014; 61-94).

karşıya kaldıkları sıkıntılara direnen bu kişiler Raif Efendi, Maria ve isimsiz anlatıcıdır. Yazar bu kişileri kurguda, dünya görüşünün neredeyse kusursuz temsilcileri gibi yansıtır. Roman boyunca büyük sarsıntılar yaşamalarına rağmen bu kişilerin davranışlarında diğer insanlara zarar verecek nitelikte herhangi bir olumsuzluğa rastlanmaz. Örneğin romanda Raif Efendi'nin, hayat hikâyesine geniş bir şekilde yer verilmesine rağmen, söz konusu tespitte aykırılık teşkil eden -ki onun yaratılış özellikleriyle pek bağdaşmadığı için ironik- tek bir olumsuz davranışı vardır ki o da çocuk denilebilecek yaştaiken hayalinde gerçekleşir:

“Okuduğum sayısız tercüme romanlarındaki kahramanlar gibi, her sözüme tereddütsüz itaat eden maiyetimle beraber ortalığı kasıp kavurduğum, bir mahalle ötede oturan ve içimde şeklini pek tayin edemediğim tatlı arzular uyandıran Fahriye ismindeki bir kızı, yüzümde bir maske ve belimde çifte tabancalarla, dağlardaki muhteşem mağarama kaçırdığım olurdu. Onun evvela nasıl korkup çarpınacağını, sonra, önümde tir tir titreyen insanları, mağaradaki emsalsiz zenginliği görünce nasıl büyük bir hayrete düşeceğini ve nihayet yüzümü açınca, saklayamadığı bir sevinçle nasıl haykırarak boynuma atılacağını tasavvur ederdim. Bazan büyük kâşifler gibi Afrika'da gezer, yamyamlar arasında görülmemiş maceralar geçirir, bazan meşhur bir ressam olur ve Avrupa'yı dolaşırdım.” (Ali, 2022; 45).

Bu ifadeler de gösteriyor ki çocuk yaştaiki nahif ve iyi kalpli Raif'in, geniş hayal dünyası üzerinde okuduğu kitapların etkisi yoğundur. Bu etkinin bir sonucu olan kız alıkoyma macerasında bile aslında Raif'in niyeti kimseye zarar vermek değildir. Bu hayalî olay, olumsuz bir örnek olarak kabul edilse bile onda, henüz toplumsal rollere ait sınırları tayin edemeyen ve dış şartların tesirine karşı savunmasız bir çocuk zihninin mazereti vardır.

Bunu bir istisna saysak bile yaşamının geri kalanında; evlilik öncesi Edremit'teki aile yaşamında, evlilik sonrası Ankara'da aile ve iş yaşamında karşı karşıya kaldığı olaylar ve muameleler, toplumsal yapıyı meydana getiren bütün sosyal kurumlarda yozlaşmanın vardığı boyutları göstermesi bakımından ve bu sosyal şartlara rağmen Raif Efendi'nin masumiyetini korumayı başarması açısından dikkate değerdir.

Aşağıda, *Kürk Mantolu Madonna*'da iç içe geçmiş bir şekilde ele alınan yozlaşmanın evrensel, ulusal ve bireysel boyutta nasıl bir görünüme sahip olduğu üzerinde durulacaktır. Bu üç düzeyin ilk ikisi daha çok üçüncüsüne bir fon oluşturmaktadır. Romanın, ilk ikisine göre daha fazla anlam üreten üçüncü düzeyinde bireysel boyutta, yozlaşmaya maruz kalmış çevrenin, birey üzerindeki etkisi değerlendirilecektir.

1.a. Evrensel düzeyde yozlaşma

Romanda evrensel düzeyde yozlaşmaya bakış, savaş olgusu ve kadın-erkek ilişkisi olmak üzere iki farklı zeminde gerçekleşmiştir. İlkinde Birinci Dünya Savaşı sonrası Almanya örneğinden hareketle savaşın toplum/lar üzerindeki yozlaştırıcı ve yıkıcı etkisine yer verilir. Bu bağlamda Sabahattin Ali, romandaki olayların geçtiği yıllarda, uygarlık seviyesi bakımından -toplumsal ve ekonomik açıdan- diğer toplumlara göre daha gelişmiş kabul edilen Batı'ya, bizzat kendi coğrafyasında ve kendi bireyleri üzerinden yer vermekte ve bu yaklaşımıyla Batı'yı daha gerçekçi ve inandırıcı sayılabilecek koşullar içinde okuyucuya sunmaktadır. Raif'in Berlin yaşamı, onun çekingен ve asosyal kişiliğinin dezavantajlarına rağmen savaş sonrası etkilere dair birçok manzarayı ortaya koymaktadır. İkincisi ise Maria Puder üzerinden toplumsal cinsiyet ayrımcılığına getirilen sert eleştirileri kapsamaktadır. Bu kapsamdaki eleştirel görüşler, Raif ile Maria Puder arasındaki aşkın yaşanma ve gelişme biçimi üzerinden bir yandan kanıksanmış kadın-erkek ilişkisine karşı çıkış diğer yandan insani değerler temelinde savunulan eşitlikçi yaklaşımla kendini göstermektedir.

Sabahattin Ali'nin bir dönem (1928'de) bizzat yaşadığı Almanya, Birinci Dünya Savaşı'nda ağır bir yenilgi alan devletlerden biridir. Ali, savaşın Alman toplumunda meydana getirdiği sosyolojik, psikolojik ve ekonomik yıkıma yerinde şahit olmuştur. Zira kendi yaşamının da izlerini barındıran romanda³ başkisi Raif Efendi, Berlin'de hem pansiyonda birlikte kaldığı hem de gezip gördüğü yerlerde şahit olduğu başka bazı kişi ve durumlar üzerinden savaş sonrasının yol açtığı maddi yıkıma ve manevi çürümüşlüğe dair örneklerle değinir. Bu değinmeler savaş sonrasında ortaya çıkan derin buhrandan kurtulma girişimlerini ve aynı zamanda bireysel çıkar hesaplarını da içermektedir. Pansiyonda kalmak zorunda kalan ve farklı toplumsal sınıflara ait birçok Almanla ilgili aşağıdaki ifadelerin ortaya koyduğu manzara derin bir toplumsal krize işaret eder:

“Herkesin Almanya'yı kurtarmak için kendine göre bir fikri vardı. Fakat bütün bu fikirler hakikaten Almanya'ya değil, her birinin kendi şahsi menfaatlerine bağlıydı. Para düşkünlüğü yüzünden servetini kaybeden ihtiyar bir kadın, zabıtlere kızıyor, zabıtlere grev yapan amele ve harbe devam etmek istemeyen askerleri kabahatli buluyor, müstemleke tüccarı durup dururken, harp açan imparatora küfrediyordu. Sabahları odamı düzeltten hizmetçi kız bile benimle siyasetten konuşmaya kalkar, boş zamanlarında derhal gazetesini okumaya koyulurdu. Onun da kendine göre ateşli kanaatleri vardı ve bunlardan bahsederken yüzü büsbütün kızarır, yumruğunu sıkarak havada sallardı.” (Ali, 2022; 48).

Raif Efendi, yazdığı defterde, kendi ülkesinde pansiyonda yaşamak zorunda kalacak kadar maddi durumları kötüleşen bu insanlar üzerinden Almanya'nın savaş sonrası durumunu göz önüne sermektedir. Ayrıca ilişkisi derinleştikçe Maria Puder'in yaşamı üzerinden savaşın etkilerinin toplumsal yaşam üzerinde ne kadar yıkıcı olduğu görülüyor. Maria'nın Raif'e söylediği aşağıdaki sözler bu etkinin ifadesidir:

“Almanya'yı henüz pek tanımadığımız anlaşılıyor. Benim bu hâlimde bir fevkaladelik yok. Babamın bıraktığı para ile okudum. Vaziyetimiz fena değildi. Harp esnasında hastabakıcılık yaptım. Sonra akademiye devam ettim. Küçük iradımız enflasyon yüzünden gitti. Para kazanmaya mecbur oldum. Bundan şikâyetçi değilim. Çalışmak hiç de fena bir şey değil. Bana dokunan, ruhlarımızı alçaltmadan çalışmak isteyişimizin hoş görülmemesi... Sonra bir de hep sarhoş ve insan etine acıkmış kimselerle karşı karşıya bulunmak mecburiyeti beni sıkıyor. Bazan öyle bir bakışları var ki... Buna sadece hayvanlık diyemeyeceğim... Yalnız bu kadar olsa gene tabiidir... Bu, hayvanlıktan da aşağı bir şey... İnsan riyakârlığının, kurnazlığının, zavallılığının karıştığı bir hayvanlık... İğrenç...” (Ali, 2022; 97).

Maria'nın pek iğrenç bir şey olarak ifade ettiği bataklıkta olabildiğince saplanmış birçok insanın bulunduğu, romanda kurguyu oluşturan unsurlar arasındaki denge gözetilerek birçok yerde işaret edilmiştir. Hatipzade Raif'in Maria ile görüşmek amacıyla gittiği birçok mekân ahlaki açıdan büyük bir çöküntüyü ortaya koymaktadır. Gündüz kahvehane olan ancak gece birer düşkün yuvasına dönüşen mekânlar, para için saygınlığını ayaklar altında çiğneten kişilerle tıka basa dolar.

Kürk Mantolu Madonna'da Sabahattin Ali'nin yer verdiği ikinci önemli evrensel sorunun kadın-erkek ilişkisine dair olduğuna yukarıda değinmiştik. Romanda bu konu, Raif'in, Berlin yaşamında âşık olduğu Maria Puder'in güçlü kişiliği üzerinden yansıtılmaktadır. Yahudi kökenli asker bir babanın kızı olan Maria Puder, Batılı bir birey olarak Avrupa'da kendini dayatan savaş şartlarının içinde büyümüştür. Birinci Dünya Savaşı öncesinde her açıdan iyi bir hayat yaşarken savaş sonrasında Alman toplumunda baş gösteren büyük sarsıntılar onun ailesi üzerinde de derin bir etki bırakmıştır. Sahip olduğu birçok maddi varlığın yanı sıra babasını da savaş yüzünden

³ Sabahattin Ali'nin, birçok eserinde olduğu gibi *Kürk Mantolu Madonna*'da da yaşamından yansımalar bulunmaktadır. Romandaki otobiyografik unsurlar için bk.: (Güneş, 2016; Sönmez, 2013, 316-321).

kaybetmiştir. Geçimini sürdürmek için Atlantik adı verilen bir mekânda keman çalıp şarkı söyleyen Maria, toplumsal yaşam içinde hüküm süren büyük ahlaki çöküntünün de etkisiyle, kendine has bir düşünce yapısı geliştirmiştir. Onun düşünce yapısına bakıldığında karşı cinse karşı duyulan eğilimde psikolojik anlamıyla dürtüsel harekete kurban edilmeyecek derecede bir kıymet vardır. Etrafında bu kıymetin göz ardı edilmesi onda son derece katı kuralların oluşmasına neden olmuştur. Maria, yaşadığı toplumda hâkim bir konumda olan erkek egemenliğin dürtüsel yaklaşımını reddeder ve kadın-erkek ilişkisinde, menfaate dayanmayan gerçek sevginin taraflarca hissedildiği güvenilir bir zemin inşa etmek arayışına girer. Erkeğin kovaladığı, teslim aldığı ve tahakküm ettiği; kadının ise kaçtığı, teslim alındığı ve acziyet içinde olduğu geleneksel cinsiyet rollerini eleştiren Maria Puder, toplumsal yapıyı birlikte oluşturan kadın ve erkeğin cinsiyet ayrımı üzerinden bir adaletsizlikle karşılaşmasını ve kadının ontolojik açıdan yıpratılmasını uygun görmez. Sabahattin Ali'nin Maria Puder üzerinden ortaya koyduğu bu itirazlar, kadın erkek ilişkileri açısından izi geçmişe dayanan ve kadını yıpratıcı yerleşik toplumsal kabullerle ilgili olduğu kadar aktüel zamandaki yozlaşmanın görünümüne de yöneliktir. Bu yönüyle modern dünyada hemen her kültürde etkisini gösteren yerleşik ve kanıksanmış yaklaşıma bir başkaldırı söz konusu olduğu için radikal sayılabilecek niteliktedir.

1.b. Ulusal düzeyde yozlaşma

Bünyelerinde zamanla aşınmalar meydana gelen büyük/küçük kolektif yapılar (devlet, toplum, aile...), bir süre sonra değer üretmez ve yarar sağlayamaz duruma gelip dağılır. Buna benzer bir realiteyi Osmanlı İmparatorluğu'nda da görürüz. Önceleri son derece düzenli işleyen, değer üreten ve işlevsel olan; ancak zaman içinde birçok sebebin bir araya gelmesiyle çözülen bu yapıyı oluşturan insanlar, yapı dağıldıktan sonra geçmişten gelen arızalardan Cumhuriyet Dönemi'nde bir anda kurtulamadılar. Kaldı ki yeni Cumhuriyet'in benimsediği sistemin özellikleri ve aksayan birçok yanı bu arızaları tamamen ortadan kaldırmak yerine yer yer besledi.

Bilindiği üzere Osmanlı'daki toplumsal yapının, Batı'daki sınıfsal görünümünden uzak kendine has dinamikleri vardı. Cumhuriyet Dönemi'nde hemen her alanda Batı'yı örnek alan yeni anlayış, ilk yıllardan başlamak üzere, ilerlemeye dayanak olması için toplumsal sınıfların oluşmasına giden yolu son derece genişletti. (Kongar, 1985; 473). Bu köklü değişim, Batı toplumları örneğindeki kadar keskin olmasa da Türkiye'de yönetici-halk, eşraf-halk, memur-halk, şehirli-köylü, işveren-işçi vb. ayrışmaların derinleşmesini beraberinde getirdi.⁴ Ayrıca bunlara, son derece farklı düşünsel referanslara dayanan başka bir uygarlık sahasına geçme girişiminin oluşturduğu zeminde bilinçli veya bilinçsiz olarak eskisinden kopan, kopmakta tereddüt eden, kopmamakta kararlı olan geniş toplumsal kesimler arasında -birbirlerine karşı- gelişen düşünsel tavırları da eklemek gerekir.

Bir toplumu oluşturan kesimler arasındaki uçurum derinleştikçe toplumsal düzeni ve dengeyi sağlayan değer ve dinamiklerde bozulma kaçınılmaz bir şekilde kendini gösterir. Sosyolojik, psikolojik, ekonomik ve dinî açıdan farklı gerekçelerle izah edilmesi mümkün olan toplumsal bozulmanın etkileri birçok alanda derinlik kazanır. Toplumsal yaşamı ve ondaki değişimi dikkatli bir şekilde gözlemleyen Sabahattin Ali, *Kürk Mantolu Madonna*'da, her ne kadar bireyin dünyasına odaklanmışsa da Raif üzerinden Türkiye'de; ailede, iş yaşamında ve paraya yaklaşımda bireysel konforu ve toplumsal düzeni tersyüz eden birtakım olumsuzluklara dikkat çekmeye çalışır. Onun, sanatın topluma faydalı olması gerektiğine dair görüşüne uygun olan bu sanatsal tavır, romanda dünya görüşünün özünü oluşturan toplumsal tavırla iç içe geçmiştir. Yazarın bu

⁴ Cumhuriyet'in toplumsal sınıflaşmaya neden olan uygulamaları ve yeni sistemin sınıfsal yapısını ortaya koyan dinamikleri hakkında bk.: (Berkes, 1975) ve (Atılğan, 2017; 323-366).

iki tavrı, Raif'in toplum içinde birey olarak mutsuzluğunu arttıran unsurlar üzerinden ortaya konulmuştur.

Toplumsal yapının temelinde yer alan ailede ve onu oluşturan fertler arasındaki ilişkilerde yaşanan yıpranmanın bir göstergesi olarak Raif Efendi'nin ailesine tutulan aynada son derece önemli yansımalar belirlemektedir. Yozlaşmanın aile içi ilişkilerde sebep olduğu saygınlık yitimi ve onun yerini alan çıkar ilişkisi Raif Bey'in evinde ileri boyuttadır. Neredeyse bütün yükünü üstlenmesine rağmen Raif'in âdeta bir sığıntı gibi yaşadığı evde okur, dönemin küçük burjuvazisine/memur kesimine ait bir ailenin birçok açıdan yaşadığı yozlaşmaya tanık olmaktadır. Raif Efendi'nin, bacanağına ve kayınbiraderlerine sonuna kadar kapılarını açtığı evde onların yama gibi duran hâlleri ve kendi değerlerinden ne kadar çok uzaklaştıkları gösterilmiştir. İsimsiz anlatıcının Raif Efendi'nin evine yaptığı ziyaretlerle okuyucuya yansıttığı aile bireylerinin, yaşam şekillerinde kendini gösteren alafranga özentisi ve aile içi ilişkilerde yaşanan köksüz yapısının yanında özellikle Raif Efendi'ye karşı sergiledikleri rahat ve umursamaz tavırları dikkat çekicidir:

“Bütün bu yükleri çeken Raif Efendi olduğu hâlde, evde onun yokluğu ile varlığı müsvi gibiydi. En küçüğünden en büyüğüne kadar herkes onu fark etmez görünüyordu. Kendisiyle gündelik ihtiyaçlardan ve para meselelerinden başka bir şey konuşmazlardı; çok kere bunları da Mihriye Hanım vasıtasıyla halletmeyi tercih ediyorlardı. Sanki cansız bir makine sabahleyin birtakım siparişlerle dışarı bırakılıyor, akşamüzeri kolları dolu bir hâlde dönüyordu. Beş sene evvel, Ferhunde hanımla evlenmek istediği sıralarda, Raif beyin peşini bırakmayan, ona hoş görünmek için türlü türlü roller yapan, nişandan sonra eve her gelişinde müstakbel bacanağına da gönül alacak bir şey getirmeyi unutmayan Nurettin Bey bile, şimdi bu kadar manasız bir insanla aynı evde oturmaktan sıkılır gibiydi. Onun niçin daha fazla para kazanmadığına, niçin daha lüks bir hayat temin etmediğine kızıyorlar, fakat aynı zamanda onun bir hiç, ehemmiyetsiz ve kıymetsiz bir sıfır olduğundan emin bulunuyorlardı. Oldukça akli başında bir insana benzeyen Necla ile, henüz ilk mektebe devam eden Nurten bile, ihtimal eniştelere, teyzelerine ve dayılarının tesirleriyle, babalarına karşı umumi havaya uymuşlardı. Ona gösterdikleri sevgide, bir angarya savarmış gibi bir acelecilik; onun hastalığıyla alakalarında, bir fıkara gösterilen yalancı merhamet gibi bir özentilik vardı.” (Ali, 2022; 27).

Raif'in hem Ankara yaşamında hem de Berlin dönüşü bir süre kaldığı Havran'da (Balıkesir) karşılaştığı sosyal manzara da bir çöküntüye işaret etmektedir. Babasından kalan mirasın büyük bir kısmını çeşitli oyunlarla sahiplenen eniştelere Raif'e bıraktığı tarlalar ve zeytinliklerin en sapa ve verimsiz yerlerden olması bireysel açgözlülükle yorumlansa bile Raif'in elindeki tarlaların başka kişiler tarafından yok pahasına alınmak istenmesi yozlaşmanın toplumsal yaygınlık kazandığını gösterir.

Romanda, Raif'in ve isimsiz anlatıcının tecrübeleri üzerinden dönemin iş yaşamında beliren yozlaşmaya de yer verilmiştir. Bu iki kişinin iş yaşamında yaşanan aksaklıklara ayna tutan yazar, 1930'ların Türkiye'sinde emek yoğunluklu çalışma tarzının henüz sağlıklı bir yapıya kavuşmadığına, daha başlamadan nitelik kaybına uğradığına işaret eder. Raif Efendi'nin yazı çevirmenliği yaptığı büyük şirketin çalışanları arasında ehliyetten ziyade ikili ilişkilerin, dış görünüşün ve aldatmacanın etkili olması ve isimsiz anlatıcının iş yaşamında karşılaştığı kayırmacılık, menfaat, haksızlık vb. olumsuzluklar dönemin çalışma hayatının göstergesi ve eleştirisidir. “Bir bankadaki küçük memuriyetimden çıkarıldıktan sonra -neden çıkarıldığımı hâlâ bilemiyorum, bana sadece tasarruf için dediler, fakat haftasına yerime adam aldılar-” (Ali, 2022; 8) diyen isimsiz anlatıcının şikâyet ettiği durum; sadece iş yaşamında ehliyet, güven ve istikrara zarar vermekle kalmaz, yaşam alanında bireyin kendini güvende hissetmesinin önünde de büyük bir engel oluşturmaktadır. İş yerinde amir Hayri'nin ve çalışma arkadaşlarının Raif Efendi'ye karşı

sergiledikleri küçümseyici tavırlar, Hayri'nin diğer çalışanlara karşı ortaya koyamadığı tepkiyi abartılı bir şekilde Raif Efendi'ye göstermesi çalışma hayatında iş-liyakat dengesinin henüz kurulmadığına işaret eder.

İsimsiz anlatıcının Hayri'nin davranışları ve yaşam biçimi üzerinden yansıttığı gözlemler, sınıf değiştiren ya da sonradan maddi güce ulaşan insanların yaşadığı değişimi ortaya koyar. Hayri'yle okulda sınıf arkadaşı olan isimsiz anlatıcı; arkadaşının, şirkette müdür yardımcılığına gelmesinden sonra, konuşma tarzının değişmesi, ikili ilişkilerde kendini gösteren dikkat ve önem seviyesinde değişiklik olması, abartılı özgüven sergilemesi ve başkalarını küçümsemesini ironik bir tarzda yansıtır.

Romanda, Tanzimat'tan itibaren başlayan ikilemin sembolik ifadeleri olarak "bey-efendi" ünvanları etrafında kısa ama çarpıcı bir şekilde kolektif bilincin kaybı ve/veya ortak mirasın reddine işaret edilmekle birlikte uygarlık eksenli değişim sürecinde Türk toplumunda yaşanan sosyo-kültürel psikoz da ortaya konulmuştur. Daha dar ölçekte ev ve aile bağlamında bakıldığında romanın ikincil kişilerinden Hayri, Nurettin ve Ferhunde'nin giyim kuşam, konuşma ve davranışlarında ve başkişi Raif Efendi'nin evinin iç dekorasyonunda Batı özentisini gösteren detaylar Tanzimat'tan itibaren süregelen çatışmanın yansımalarıdır.

1.c. Yozlaşma karşısında Raif Efendi

Evrensel ve ulusal düzeyde yozlaşmanın izdüşümleriyle ilgili olarak *Kürk Mantolu Madonna*'da, ortaya konulan hususlar, bireyin karşı karşıya kaldığı sorunların hangi çerçeve içinde gerçekleştiğinin anlaşılması adına anlam üretmektedir. Yazar, çizdiği bu çerçeve içinde, insani/ahlaki değerlerden ve toplumsal dengeden/adaletten uzaklaşmanın yol açtığı yozlaşmanın doğurduğu sonuçlar üzerinden bireyin, modern dünyada değişen ve dönüşen yeni konumunu göstermekte ve karşı karşıya kaldığı yeni problemlere dikkat çekmektedir. Raif, Maria ve isimsiz anlatıcı üzerinden daha çok yansıtmacı bir şekilde söz konusu edilen yozlaşmanın bireysel boyutu, ismi anılan bu üç figürün yozlaşmasından ziyade onların hayatında yer alan ikincil roman kişilerine ayna tutmak şeklinde gerçekleşir. Sabahattin Ali, ikincil kişilerin durumlarındaki çelişkileri, kurgu içinde asıl roman kişilerinin ortam koşullarına dönüştürür. Bu yolla bireyin tekil kişilik özelliklerinin önemini vurgular ve her bireyin biricik oluşunu körelten dış şartların ne kadar yıkıcı olduğunu belirginleştirir.

Genellikle toplumsal yönü ağır basan eserler veren Sabahattin Ali, bu romanın hemen ilk sayfasında, bireysel bir konuyu ele almasını, başkişi Raif Efendi ile ilişkilendirerek şu şekilde gerekçelendirir:

"Halbuki o hiç de fevkalade bir adam değildi. Hatta pek alelade, hiçbir hususiyeti olmayan, her gün etrafımızda yüzlercesini görüp de bakmadan geçtiğimiz insanlardan biriydi. Hayatının bildiğimiz ve bilmediğimiz taraflarında insana merak verecek bir cihet olmadığı muhakkaktı. Böyle kimseleri gördüğümüz zaman çok kere kendi kendimize sorarız: 'Acaba bunlar neden yaşıyorlar? Yaşamakta ne buluyorlar? Hangi mantık, hangi hikmet bunların yeryüzünde dolaşıp nefes almalarını emrediyor?' Fakat bunu düşünürken yalnız o adamların dışlarına bakarız; onların da birer kafaları, bunun içinde, isteseler de istemeseler de işlemeye mahkûm birer dimağları bulunduğunu, bunun neticesi olarak kendilerine göre bir iç âlemleri olacağını hiç aklımıza getirmeyiz. Bu âlemin tezahürlerini dışarı vermediklerine bakıp onların manen yaşamadıklarına hükmedecek yerde, en basit bir beşer teecessüsü ile, bu meçhul âlemi merak etsek, belki hiç ummadığımız şeyler görmemiz, beklemediğimiz zenginliklerle karşılaşmamız mümkün olur." (Ali, 2022; 7).

Modern psikolojinin ortaya koyduğu verilerle de örtüşen ve tek tipliliği/genellemeyi reddeden bu yaklaşım, aslında romanda dış görünüş-iç görünüş karşıtlığı üzerinde kurulan entrik yapının

sadece ilk basamağıdır. Bundan hareketle yanlış anlamayı doğuran bütün şartlar ve detaylar üzerinde duran yazar, bireyi merkeze alarak onun dış şartlarla etkileşimini resmeder. Bu açıdan dikkat edildiğinde romana bir şekilde dâhil edilen bütün çevre unsurları, bireyin durumunun birçok yönüyle daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Hemen bütün mekân tasvirleri, olay ve kişiler arası ilişkiler bu bağlamın içinde kalmaktadır. Maria Puder'in, kendisini sevmediğini söylediğinde Raif'in yaşadığı ruh hâlinin yansıdığı mekân tasvirleri onun duygusallığını, Hamdi'nin hakaretleri sonrası bir çırpıda çizdiği resim onun sanatkâr ruhunu, Maria Puder'in öldüğünü öğrendiğinde kendini sokaklara vurması onun vefasını örneklemektedir.

Kesişen bazı kişilik özellikleri olmakla beraber romanın birincil kişilerinden Raif Efendi içe dönük, Maria ile isimsiz anlatıcı dışa dönük mizaca sahiptir. Bu mizaç farklılığına rağmen üçü de değişen düzeylerde çevre koşullarından etkilenir ve bu yüzden, sahip oldukları tekil kişilik özelliklerinin potansiyelini ortaya çıkaramaz ve yaşayamaz. Başka bir ifadeyle üçünün de yaşamında toplumsal ve bireysel yozlaşmadan kaynaklanan uyumsuzlukları bulunmaktadır. Romanda, bu üç kişinin birbirleriyle yaşadıkları hariç tutulursa hemen hiçbir iyi ve mutlu edici olaya yer verilmez. Çevreyle yaşadığı uyumsuzluk bakımından romanda üzerinde daha çok durulduğu için burada başkisi Raif ele alınacaktır.

Maria Puder ve isimsiz anlatıcı hariç ailesi, okul ve iş arkadaşları arasında hemen hiç kimsenin anlamak için herhangi bir çaba sarfetmediği Raif, bireysel özellikleri dikkate almadan herkesi aynı ölçütlerle değerlendirmeye çalışan toplumsal yasalara karşı aktif bir mücadele yürütmez. Aksine toplumsal tesirle şekillenen kişiliğinin gereği olarak kendi kabuğuna çekilmiştir. Babasının, “kız gibi”; arkadaşlarının “hımbıl”, isimsiz anlatıcının “fazla ve lüzumsuz bir şey” olarak andığı Raif'in, içine girdiği ruhsal çöküntünün sebebi için “Bütün mesele, etrafındakilerin onu tanımamasındaydı.” (Ali, 2022; 28) denilmektedir.

Buraya kadarki değerlendirmelerden hareketle diyebiliriz ki Sabahattin Ali, *Kürk Mantolu Madonna*'da entrik yapının temelindeki çatışmayı katı bir ideolojik yaklaşıma dayandırmaz. Başka bir ifade ile çatışma unsurlarını, toplumsal sınıflar arasındaki kavga ve ekonomik sömürü üzerinden yorumlayan Marksist görüşe göre kurgulamaz. Hatta bunu geliştirebileceği imkânlar roman kurgusu içinde yer almasına rağmen böyle bir yola başvurmaz. Örneğin çalıştığı büyük şirketin birtakım uygulamaları, eniştelere para hırsı yüzünden kendisine kalan mirası iç etmesi ve köylülerin, elindeki tarlaları ucuza getirmek istemeleri Raif'in mutsuzluğunun ana sebepleri değildir. Marksist dünya görüşüne yakın durduğu bilinen Sabahattin Ali, modern dünyadaki bireyin bir sembolü hâline getirdiği Raif'in, yaşadığı mutsuzluğun temelinde, çocukluğundan başlayarak kendisiyle çevresi arasında sürekli büyüyen bir iletişimsizlik ve ilgisizlik gerçeğine işaret eder.

Kürk Mantolu Madonna'da olumsuz dış şartlar karşısında bireyin tepkiselliğini ortaya koyan Sabahattin Ali'nin, benzer bir durumu kurguladığı diğer romanı *Kuyucaklı Yusuf*'tur. Böyle bir benzerlik olsa da iki romandaki başkışilerin dinamiklerinde ve kişilik özelliklerinde büyük farklar bulunmaktadır. *Kuyucaklı Yusuf*'ta, önce içe dönük bir kişilik sergilemesine rağmen aşama aşama değişim geçirip dışa dönük ve aksiyoner bir şekilde hareket etmeye başlayan Yusuf'tan farklı olarak *Kürk Mantolu Madonna*'nın Raif'i neredeyse tamamen içe dönük ve eylemsiz bir kişilik özelliği sergilemektedir. Tepkisellik bağlamında Yusuf'un durumuna açıklık getirmek için Berna Moran, romantizmin ana kaynağı olan Jean-Jacques Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*'nde ortaya koyduğu -sosyolojik- görüşlerden yola çıkar. (1990; 24-26). Buna karşın *Kürk Mantolu Madonna*'daki Raif'in durumunun kavranması için 19. yüzyılda müstakil bir bilim olarak ortaya çıkan psikolojinin verilerine müracaat etmek daha uygundur. Bu hususa detaylı bakmadan önce

bazı çalışmalarda Raif Efendi'nin durumu hakkında ortaya konulan genel yoruma bakmakta yarar bulunmaktadır. Bu çalışmalarda Raif Efendi'nin durumu, modernist romanın başat unsurlarından olan yabancılaşma kavramı etrafında açığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. *Kürk Mantolu Madonna*, tam anlamıyla (konunun ele alınışı ve roman unsurlarının geçirdiği bazı değişimler açısından) modernist bir roman sayılamayacağı gibi onun baş figürünün, diğer kişilerle ve çevreyle kurduğu ilişki tarzındaki farklılığını da sadece yabancılaşma kavramına bağlamak, yetersiz bir yaklaşımdır. Zira yabancılaşma kavramı genel olarak asıldan, merkezden, doğrudan, hakikatten ve insani değerlerden uzaklaşmayı ve bir nevi aslımı yitirip olumsuz/yapaylığa doğru gitmeyi ifade etmektedir.⁵ Hâlbuki *Kürk Mantolu Madonna*'da ortaya konulan yaklaşım bunun tam tersi istikamettedir. Raif Efendi'nin, aslında ne kadar iyi ve saf bir bene ve zengin bir iç dünyaya sahip olduğu, romanın hemen başında açık -olay örgüsü içinde uygulamalı- bir şekilde ortaya konulmuştur. Ayrıca Raif'in, iyi kişilik özelliklerinden hayatı boyunca ödün vermemesi yabancılaşma kavramı açısından üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur.

Yukarıda Raif Efendi'nin içe dönük bir kişilik özelliği sergilediğine yer vermiştik. Raif'in durumunu daha iyi ortaya koyabilmek için psikoloji alanındaki gelişmelere bakmak neredeyse bir zorunluluktur. İçe dönük kişilik özelliğini ilk defa gündeme getiren Carl Gustav Jung'un konuyla ilgili görüşleri çalışma konumuz açısından önemli açılımlar sağlamaktadır.

Çocuk gelişimi ve kişilik oluşumu konularında Sigmund Freud'un ortaya koyduğu görüşlerden yararlanan Jung, kişilikle ilgili olarak id, ego ve süperego kavramları etrafında hareket eden Freud'un görüşlerini son derece önemli gördüğü hâlde onların herkes için değişmez oldukları yönündeki iddiaya katılmaz. Bu temel ayırımdan hareketle kendisinden önceki psikolojik verileri yetersiz gören Jung'un geliştirdiği yeni görüş, insanların çok daha karmaşık bir kişilik yapısına sahip olduğu ve daha detaylı bir yaklaşımla ele alınması gerektiği ön kabulüne dayanır.

Jung'un Analitik Psikoloji adını verdiği yaklaşım, potansiyel donanımına sahip bireyde, doğuştan gelen eğilimli kişilik özelliğinin, dış şartların tesiriyle beslendiğini hatta baskın olmayan kişilik özelliklerinin, dış etkilerle baskın hâle gelebildiğini savunur. Jung, en başta kişilik tiplerini içe dönüklük ve dışa dönüklük olmak üzere iki temel kategoriye ayırır. Kişide baskın olan kişiliğin merkezinde yer alan egoyu hem bilinçaltı/bilinçdışı hem de ortak (kolektif) bilinçdışı adını verdiği iki farklı alandan gelen etkiler üzerinden açıklamaya çalışır. Bastırılmış ve unutulmuş duygu ve düşüncelere dayanan bilinçdışının yanı sıra ilk insanlardan başlayarak yaşam tecrübesi içinde oluşan belli kabullere dayanan bir ortak bilinçdışının varlığını ve onun kişilik üzerindeki tesirini de ortaya koyar. Ortak bilinçdışı tarafında, zamanla oluşmuş ortak düşünce ve davranış kalıplarını arketip olarak adlandıran Jung, (sosyal bir kurum olan ailede erkeğin sorumluluğu için) aile reisi arketipi, (üst bir gücün kâinatı idare ettiğine dair ortak kabul için) tanrı arketipi, (büyük işler başarmanın genel ifadesi için) kahramanlık arketipi gibi daha birçok ortak düşünce ve davranış kalıbının bulunduğunu söyler. Bu arketipler, toplumdaki topluma değişik özellikler gösterebilirken Jung, hemen herkesin kişilik oluşumunda en çok etkili olduğunu düşündüğü üç temel arketipe dikkati çeker: Persona (maske), anima ve animus. Jung, değişen seviyelerde olmakla birlikte her insanda, dışarıya yansıtılandan farklı olarak içeride saklanan bir iç benlik olduğunu (persona), her kadının bilinçdışında aynı zamanda eril yönlerin bulunduğunu (animus), erkek bilinçdışında dişil bir tarafın var olduğunu (anima) söyler.⁶

⁵ Yabancılaşma kavramı ile ilgili görüşler için bk.: (Kırman ve Atak, 2020).

⁶ Carl Gustav Jung'un geliştirdiği Analitik Psikoloji ve diğer görüşleri hakkında daha fazla bilgi için bk.: (Jung, 2006) ve (Gülcan, 2020).

Jung'un bahsedilen görüşleri, *Kürk Mantolu Madonna*'da Raif'in (Maria ve isimsiz anlatıcı dâhil) sergilediği kişilik özelliklerinin nasıl oluştuğuna ve çevre şartlarından bağımsız ele alınamayacağına işaret eder. Metin bu şekilde ele alındığında Raif'in durumu daha anlaşılır olmakta ve romanın temelinde yatan birey-çevre etkileşimi daha da açıklık kazanmaktadır. Örneğin, Raif'in kişilik özelliklerinin oluşmaya başladığı yıllarda aile yapısı ve ilişkilerinin çok belirleyici bir etkisi olmuştur. Özellikle baba figürü ile olan ilişkisi son derece önemlidir. Evde baskın olan babasının sert davranışları ve pasif annenin cesaret aşılacağı yerde babanın etkisinde kalması Raif'teki baskın içe dönük kişiliği besler ve onu kitaplarla şekillenen hayalî bir dünyaya iter. Tek taraflı bir şekilde sürekli beslenen içe dönük yapı, daha da derinlik kazanarak anima arketipini yansıtabileceği dereceye varır. Sosyalleşeceği arkadaş ortamından gittikçe uzaklaşır ve maskenin altında zengin ve temiz iç ben/liğ/ini saklamaya ve korumaya çalışır.

Raif'in, çocukluk döneminde, aile içinde önemli bir kısmı şekillenen içe dönük kişiliği, sosyal yaşamın acımasız çarkları arasında daha da ezilir. Akranlar arasındaki zorbalık, evlilik yaşamında ve iş yaşamında da devam eder. Yukarıda başka bağlamlar içinde bir kısmına değinilen birçok kişilik öğütücü davranış kalıbının karşısında romanda Raif Efendi'yi dışa dönük olmaya sevk eden iki istisnaya yer verilmiştir. Maria'yla ve isimsiz anlatıcıyla olan ilişkisinde, baskın kişilik özelliklerinden uzaklaşma örnekleri gösteren Raif, Maria'da, iç beniyile ve kitaplarda görüp tanıdığı karşı cinsin ideal örnekleriyle örtüştürdüğü kadın tipini karşısında bulunca alışlagelen edilgen ve pasif hâlden çıkar ve oldukça aktif bir şekilde hareket eder:

“Bir müddet, kısa bir müddet, o kadın beni her zamanki âciz, miskin hâlimden kurtarmış, bana erkek, daha doğrusu insan olduğumu, benim de içimde, yaşamaya müstait taraflar bulunduğunu, dünyanın zannedildiği kadar manasız olmayabileceğini öğretmişti. Fakat ben, onunla aramdaki rabıtayı kaybeder etmez, onun tesirinden kurtulur kurtulmaz, tekrar eski hâlime dönmüştüm. Ona ne kadar muhtaç olduğumu şimdi anlıyordum. Ben hayatta yalnız başına yürüyebilecek bir insan değildim. Daima onun gibi bir desteğe muhtaçtım. Bunlardan mahrum olarak yaşamam mümkün olamazdı. Buna rağmen yaşadım... Ama, işte netice meydana... Eğer buna yaşamak demek caizse, yaşadım...” (Ali, 2022, 142).

Kurgu içinde, yönelttiği dikkat sayesinde Raif'in sakladığı iç zenginliğin ortaya çıkmasını sağlayan isimsiz anlatıcı hem işyerinde paylaştığı odada hem de yaşam alanı içinde Raif'i tanıma ve yansıtmaya gayretinin bir sonucu olarak Raif'in iç beniyile irtibat geliştirir. İsimsiz anlatıcının bu tanıma isteği zamanla karşılık bulur ve bu karşılığın bir ifadesi olarak Raif'in, ölmeden önce günlüğü okumaya izin vermesi ve söylediği "Seninle şöyle bir oturup konuşamadık!" cümlesi onun bu ilgiye ne kadar muhtaç olduğunu ve onu ne kadar geç elde ettiğini gösterir. Bu iki örnek üzerinden bakıldığında Raif'in olumsuz çevre şartları yüzünden yaşamı nasıl ıskaladığı açıkça görülebilir.

Kürk Mantolu Madonna'da, karmaşık bir iç âleme sahip bireye yoğunlaşan Sabahattin Ali'nin, çağdaşı olan Jung'un, bir hekim olarak hastalarını analiz sürecinden geçirirken kendisine hareket noktası olarak seçtiği sloganik “İnsan sonsuzdur, sınırlanamaz, haritası çizilemez.” (Kavut, 2020; 683) yargısını duyup duymadığı belli değildir. Ancak Ali'nin, *Kürk Mantolu Madonna*'yı yazarken roman kişilerine özellikle de Raif Efendi'ye Jung'un yargısına uygun bir şekilde yaklaştığını söyleyebiliriz.

Sonuç

Kürk Mantolu Madonna, toplumsal göndermeleri olmakla birlikte daha çok bireysel bir yaklaşımla yazılan bir romandır. Türk romanı için düşünüldüğünde, yazıldığı dönem itibarıyla bir bireyin bu denli öncelenip topluma cephe alındığı roman hemen hemen yok gibidir. Sabahattin

Ali, Osmanlı'nın son ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında savaş ortamında ve sınıflı toplumsal yapıya geçiş manzarasında bireye ve onun trajedisine odaklanır. Bireyi dış çevrenin şartlarından soyutlamadan savaşın ve toplumsal değişimin yol açtığı evrensel ve ulusal yozlaşma görünümleri içinde gerçekçi bir anlayışla yansıtır.

Yazıldığı dönemle ilişkili olmasına rağmen, bir dönem romanı olmayan *Kürk Mantolu Madonna*, insanın yaratılış özelliklerini ve insani değerleri önemseyen ve toplumdan topluma değişmeyen evrensel nitelikli bir anlayışla yazılmıştır. Yazıldıktan çok sonra bile ilgi gören bir eser olması onun bu yönleriyle ilgilidir.

Kürk Mantolu Madonna, ele alınan konuya yaklaşım (birey-toplum ilişkisi) açısından modernist roman yansımaları barındırmaktadır. Ancak yazıldığı yıllarda bizde modernist roman yaklaşımı (toplumsal ve edebî hazırbulunmuşlukla ilgili sebeplerden ötürü) henüz rağbet görmediği için kurgusal açıdan yansıtmacı bir karakter taşır. Başkişi Raif'in yaşamının merkeze alındığı yansıtmacı kurgusal yapı, bireysel iç özelliklerle çevresel şartların çatışması üzerine kuruludur. Yazar, bu ana çatışma unsuru üzerinden bireyin dış şartlar karşısındaki savunmasız durumunu yansıtmaya çalışırken aynı zamanda bireyin kişiliğinin oluşmasında çevrenin önem ve rolünü vurgulamıştır.

20. yüzyılda savaşın ve modern toplumsal yapının insani değerleri nasıl aşındırdığına dikkatleri çekmek isteyen Sabahattin Ali, aşkı temel güdüleyici unsur yaparak romanda, bireyin modernite karşısındaki durumunu ve direnişini ortaya koymuştur. Yozlaşmaya bu karşı koyuş masumiyet, saflık, doğallık ve içtenliğin çığıdır.

Kaynakça

- Ali, S. (2022). *Kürk Mantolu Madonna*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Atılgan, G. (2017). "Türkiye'de Toplumsal Sınıflar: 1923-2010", *1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim*, Der. Alpkaya, F.; Duru, B., 4. Baskı, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Aydoğan, B. (2014). "Sabahattin Ali'nin Yaşamı ve Yapıtlarına Genel Bir Bakış", *Prof. Dr. Mehmet Özmen Armağanı*, Adana.
- Berkes, N. (1975). *Türk Düşününde Batı Sorunu*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Gülcan, C. (2020). "Psikolojik Tipler ve Jung Psikolojisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi (KSBD)*, Y. 12, S. 23.
- Güneş, M. (2016). *Sabahattin Ali'nin Eserlerinin Kaynakları*, Ankara: Hece Yayınları.
- <https://sozluk.gov.tr/yozlaşma>. Erişim tarihi: 11.10.2023.
- Jung, C. G. (2006). *Analitik Psikoloji*, çev. Gürol, E. 2. Baskı, İstanbul: Payel Yayınları.
- Kavut, S. (2020). "Carl Gustav Jung: Kavramları, Kuramları ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 6(2).
- Kırman, T.; Atak, H. (2020). "Yabancılaşma: Kavramsal ve Kuramsal Bir Değerlendirme", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KÜSBD)*, Cilt 10, Sayı 2.
- Kongar, E. (1985). *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Korkmaz, R. (1997). *Sabahattin Ali İnsan ve Eser*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Korkmaz, R. (2020). "Sabahattin Ali", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sabahattin-ali>. Erişim tarihi: 25.11.2023.
- Locke, J. (1992). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Hacıkadıroğlu, V., İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Moran, B. (1990). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2018), *Emile*, çev. Avunç, Y., 10. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Sönmez, S. (2009). *A'dan Z'ye Sabahattin Ali*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sönmez, S. (2013). "Sabahattin Ali'nin Eserlerinde Otobiyografik Öğeler", *Sabahattin Ali*, Ankara: T.C. Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları.